

SZŐNYI SZILÁRD

[szonyi.szilard@hetivalasz.hu]

Az '56-os vértanú költő lenyűgöző élete és halála

Hősöm: Gérecz Attila

Krimiszerűen izgalmas történelmi oknyomozás eredménye az a könyv, amelyet egy mérnök-irodalmár írt Gérecz Attiláról. Az '56-ban elesett költő nyomába **Hajnal Géza** eredt, és filmvászonra kívánczó felfedezésekre jutott.

– Illyés Gyula mondta anno, hogy nálunk az írónak a vízügyhöz is értenie kell. Na de hogy egy vízépítő mérnöknek az irodalomhoz?

– Már a gimnáziumban magyarból és matematikából fakultáltam, mert ezt a két tárgyat szerettem a legjobban. Aztán el kellett döntenem, hogy írás mellett leszek-e mérnök, vagy fordítva; végül az utóbbit választottam.

– Eddig folyóiratokban publikált, de drámát, regényt, sőt krimit is írt. És most miért pont Gérecz Attila?

– A Műegyetem gödi mérőgyakorlatának vezetőjeként az ottani táborban sokat meséltem kollégáimnak arról, hogy volt itt egy költő az ötvenes években, aki megszökött a váci börtönből. Azért is izgatott ez a kor, mert édesapámat – Géreczhez hasonlóan tizenkét évre ítélve – ugyancsak lecsukták, és sokat mesélt a fogságról.

– Édesapja mivel foglalkozott?

– Bírónak készült, de a börtön miatt csak levéltáros lehetett a Magyar Tudományos Akadémián. Egyébként édesapjának, *Hajnal István* történésznek köszönhető, hogy két év után, 1956 nyarán kiszabadult. Nagypámnak ugyanis hatalmas respektje volt: miután *Erdei Ferenc* földművelésügyi miniszter híret vette, hogy haldoklik, közbenjárt a fia ügyében. A vád is hasonló volt Géreczéhez: kémkedés, hűtlenség. Akkoriban sokan ki-be mászkáltak a határon, hogy segítsenek a disszidensek-

nek, s annak, aki ilyen embert ismert, feljelentési kötelezettsége volt; ha elmulasztotta, börtönt kapott. 1949–50-ben Gérecz, négy évre rá apám is foglódott ilyen társaságban; mindkét ügyet felgöngyölítették, és a résztvevőket, ismerősöket rács mögé zárták. És ahogy a párhuzamnak egyre több szála bomlott ki, úgy szippantott magába a 27 évesen elhunyt zseniális költő élettörténete.

– Géreczről tanulmányok, könyvek jelentek meg, életművét volt rabtársa, Kárpáti Kamil gondolja – miért gondolta, hogy mindehhez hozzá tud tenni?

– Egy nap, amikor a verseit olvastattam, kipattant a szikra, hogy mennyire hasonlít *Ottlík Gézához*. Mindketten katonaiskolások voltak, apjuk korán elhunyt, közös bennük a protestáns hit, a sport szeretete – Ottlík atletizált, Gérecz öttusázott –, és ugyanúgy példaképek lehetnek, hiszen Ottlík zsidókat mentett, Gérecz elesett a forradalomban. Ehhez képest elismertségük köszönőviszonyban sincs egymással. Arra gondoltam, Ottlík révén megpróbálom Géreczet is népszerűsíteni, ezért írtam egy tanulmányt, és megmutattam *Szentmártoni Jánosnak*, a Magyar Írószövetség – Gérecz-díjas – elnökének. Azt javasolta, küldjem el Kárpáti Kamilnak. Így is tettem, s ő azzal válaszolt, hogy szívesen közli egy készülő antológiában, csak javítsam ki a szövegben a 23 pontban felsorolt hibákat. A legtöbb kérdésben igaza is volt. Ám amikor alapo-

» **Káépület.** Hajnal Géza ezzel a címmel a Műegyetemen játszódó krimit is írt

sabban utánanéztam Gérecz életének, láttam, hogy máshol is milyen sok a tévedés, még Kárpátnál is: az egyik oldalon az áll, hogy 1949-ben tartóztatták le, két lappal később már 1950-ben.

– Nem érezte úgy, hogy – bár tagja az írószövetségnek – szakértelmének háttáraiba ütközik?

– Nagyrészt emiatt iratkoztam be a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Irodalomtudományi Doktori Iskolájába. Ez azért is fontos volt, mert az állambiztonsági iratok levéltárába és más helyekre kutatóként mehettem, illetve könnyebben eljuthattam a kor olyan

tanúhoz, mint például *Basilides Aliz*, *Tamási Áron* harmadik felesége.

– A sok tisztázandó részlet nyilván fontos egy irodalomtörténésznek, de a széles közönségnek kevésbé. Önt miért izgatták az apróságok?

– Mert Gérecz versei nemcsak kiválóak, de kordokumentumok is. És ahhoz, hogy jobban megértsük a költészetét, érdemes megismerni az életét. Például mindig elmondják róla, hogy mindössze egy év alatt öttusa-válogatott lett. De a tehetség kibontakozásának hátterét csak akkor érthetjük meg, ha tudjuk, hogy katonaiskolásként naponta fél óra

szabadidejük volt; amúgy reggeltől estig be voltak táblázva, és egész délután löttek, vívtak, lovagoltak.

– Géreczet a füveskerti költők között tartják számon. Mi volt ez a társaság?

– A Vácott raboskodó költők köre. Közismert, hogy a börtönben a szellemi tevékenység sokat segített a túlélésben, és ahogy Recsken afféle akadémia működött, itt a verselés virágzott, hiszen az a legkönnyebben üzhető tevékenység. Először fejből felidéztek a világ-irodalom egyes költeményeit, és szinte versenyt űztek a műfordításból. Az utókor pedig *Szathmáry Györgyöt* vagy *Béri Gézát* úgy tartja nyilván, mint akik *Tóth Árpád*, *Szabó Lőrinc*, *Kosztolányi* szintjén ültették át magyarra *Goethét*, *Schillert*. Gérecz 1954 tavaszán lépett közéjük az *Így bocskorosan* című verssel.

– A börtönművészeknél mindig kérdés, hogy alkotásaik önmagukban is megállják-e a helyüket, vagy a körülmények teszik különlegessé őket. Géreczcel mi a helyzet?

– Nála még hozzájön, hogy ő az egyetlen irodalmár, aki az '56-os forradalomban meghalt. Ahogy viszont *Tarján Tamás* irodalomtörténész fogalmaz: bár költészetében kimutatható *József Attila* és mások hatása, verseiben egyéni íz van. *Levél* című alkotásában például *Kosztolányi Hajnali részegségére* utalgat, de ezt nem epigonként teszi, hanem a saját, markánsan önálló hangján szól. Féltucatnyi versét pedig minden irodalmár vitán felüli remekműnek tartja.

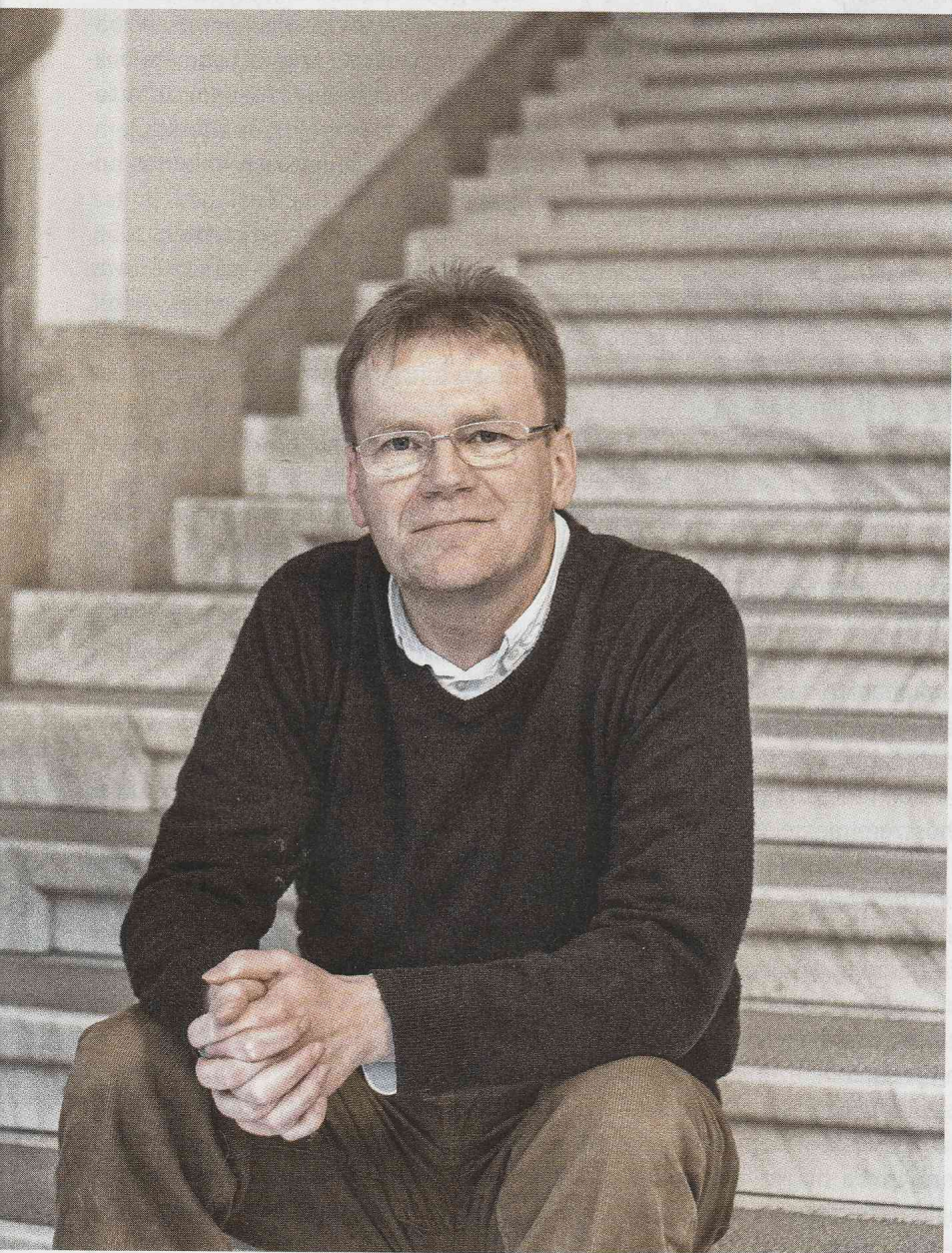
– Mondhatjuk afféle irodalmi kismes-ternek?

– Inkább az egyik legtehetségesebb XX. századi költőnek, akinek nem volt ideje kiforrni.

– Úgy képzeljük, mintha József Attilának az ifjúkori versei után megszakadna az életműve?

– Igen, hiszen nála is egész fiatalon megcsillan a később kibontakozó tehetség. Még akkor is, ha – *Petőfihez*, *Adyhoz* vagy *Kosztolányihoz* hasonlóan – ifjúkorában sok feledhető zsenéget vetett papírra.

– Arról mit tudni, hogyan születtek a versek a börtönben? »

Fotó | Fűrjes Viktória

» – Eleinte leginkább fejben, és szájról szájra terjedtek. A *Sztálin* halála utáni enyhülés következtében már ceruzacsonkot is be lehetett csempészni, és azzal – vagy éppen tüvel karcolva – írtak a hajtogatós „Sztálin-vécépapírra”, majd később a bejuttatott A5-ös füzetekbe. A *Tollas Tibor* szép kalligrafikus írásával teli füveskerti füzetekből 12 készült; ötöt ki tudtak juttatni, hetet pedig elástak a börtönudvaron. A rendszerváltás után megpróbálták megtalálni őket, de nem sikerült. Állítólag időközben rájuk építettek valamit, de ebben nem lehetünk bizonyosak, mert akkor talán az alap kiásásánál elő kellett volna kerülniük.

– **Csak megszólal önből a mérnök... Ha viszont eleinte szóban terjedtek a versek, nyilván sok változat volt. Hogyan lehet eldönteni, melyik az eredeti?**

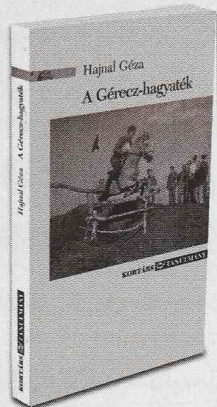
– Kérdés, egyáltalán van-e autentikus változat. Lehet, hogy másnap a költő is máshogy mondta, esetleg valaki hozzátett valamit, vagy ha kétszer írták le, nem biztos, hogy minden szó ugyanúgy szerepelt. Ezért most Gérecz verseinek kritikai kiadásán dolgozom, hogy tisztázzuk ezeket a kérdéseket. A börtönben született költeményeinek sorsáról annyit tudunk biztosan, hogy 1955 februárjában juttatta ki őket vécépapíron, menyasszonya, *H. Drechsler Mária* legépelte, és négy példányban szétoztotta a verseket.

– **Irodalomtörténeti oknyomozása a Genfi-tó partjára is elvezette, ahonnan nem akármilyen kincssel tért vissza. Hogyan jutott el Gérecz francia-svájci sógornőjéhez?**

– Azt tudtam, hogy *Christine Gerecz* – Attila testvérének második felesége – Svájcban él, de erre a névre az internet mindössze egy postai címet és telefonszámot ad ki. Megkértem franciaországi magyar barátomat, hívja fel, és kérdezze meg, ő-e az. Kiderült, hogy igen. Amikor üzentem neki, hogy Attila ügyében nyomozok, mondta, hogy szívesen lát. Feleségemmel és tolmács barátommal elmentünk hát Vevey-be, és lehetőséget kaptunk, hogy átnézzük férjének a pincében őrzött hagyatékát. A renge-

teg dokumentum, tárgy és fénykép között volt egy 52 oldalas vonalas füzet is, amelyben a fiúk édesanyja – *Elküldetlen levelek* címmel – leírja Attilának, hogy a családból miként vesztett el minden férfit: milyen körülmények között halt meg a férje, hogyan csukták le Attilát, és miként emigrált a két másik fia. Találtam egy levelet a forradalom napjaiból is, és ebből a két dokumentumból sikerült befoltozni az életrajzban tátongó lyukak nagy részét.

– **Legendás Gérecz kijutása a váci börtönből. Hasonló sztorit Gyarmathy Lívia Szökés című filmje dolgoz fel, csak recski tematikával. Mennyiben sajátos a költő tette?**

– Tudomásom szerint ebben az időszakban senki nem szökött meg innen, és csak sportolói mivolta miatt tudta végrehajtani. A váci börtönben a politikaiak között ekkor jobbra az úri középosztály tagjai raboskodtak; ez a háttér keveredik Géreczben a mélyen istenhívő hősszerelmessel és a vagány sráccal, aki virtusból mindenféle csibészségre kapható. A börtön gombkészítő műhelyében dolgozva kifigyelte, hogy ezeket a földszinti helyiségeket nem őrzik. Részint lustaságból, részint mert a rabok leitatták az öröket élesztőből erjesztett „szamártejfel” – azonkívül rettentő büdös volt ott. Szerzett egy szerszámot, és az ablak vasát – hogy ne csapjon zajt – rongyokba bugyolálva elfürészelte, majd szétfeszítette a rácsot. Szerencsére pont aznap tetőzött a Duna.

– **Remélem, meg tudja mondani, hány méter hány centin!**

– Hogyne: a nagymarosi vízmércénél 641 centimétert mértek, ami 105,79 méter a balti szint felett. A víz szintje így közel volt az ablakhoz; miután a folyóba vetette magát, elúszott a szögesdrótig, majd a túlpartig. Mindezt tomboló viharban, jégesőben – és nem jéges árban, ahogy sokan mondják –, amire rajta kívül kevesen lettek volna képesek. Csodálkozom is, hogy még senki nem forgatott egy rendes nagyjátékfilmet egy ilyen kalandos történetből.

– **Hogyan került vissza a börtönbe?**

– *Margit* nevű korábbi szerelme új udvarlójának lakásán bújt el. Az épületet persze figyelték, és az ismerőseit, barátait megverték, hogy a nyomára bukkanjának; aztán egyikük nem bírta tovább: beadta a derekát, és elárulta.

– **1956 őszén pontosan mikor és hogyan szabadult?**

– Voltak, akik eddig úgy tudták, 1956. október 31-én, amikor a színész *Darvas Iván* az ugyanott raboskodó testvérét ment kiszabadítani egy különítménnyel. Én viszont arra jutottam, hogy Gérecz november 1-jén jött ki a börtönből.

– **A forradalomban milyen szerepet játszott?**

– Társaival először is megalakították a Politikai Foglyok Országos Szövetségét, és iratokkal látták el a kiszabadult rabokat. Aztán amikor bevonultak az oroszok, barátai külföldre indultak, ő viszont nem ment velük, hanem itt maradt harcolni. Végül november 7-én esett el a budapesti Dohány utcában.

– **Azt megbeszéltük, hogy mekkora költő volt. De hősnek hős?**

– Feltétlenül, hiszen az utolsó töltényig a hazájáért harcolt. Miután meghalt, menyasszonya a Klauzál téren temette el ideiglenes sírban. Végleg csak 1957. február 11-én helyezhették örök nyugalomra – a búcsúztatáson, mely felért egy kisebbfajta tüntetéssel, vagy kétszázan sereglettek össze. A koszorú szalagján pedig ott állt *Sorsod művésze* című nagy versének egyik emblematikus sora: „Vagyok, mert hiányzom Valahonnan.”